

ОДБРАНА СОКРАТОВА И СМРТ

Драмска адаптација: Бранијета Концуловић

Стручни консултант: Јелена Остојић

(У припреми текста коришћени су делови сценарија *Одбрана Сократова и смрт* Мирослава Караулца.)

ЛИКОВИ: **Сократ**
Судија
Мелет – први тужилац
Анит – други тужилац
Ликон – трећи тужилац
Клио – муза историје као Сократов глас
Калиопа – муза епског песништва и беседништва као Сократов глас
Полихимнија - муза заштитница свете песме и реторике као Сократов глас
Мелпомена – муза трагедије као Сократов глас
Платон
Федон
Десет атинских грађана, поротника
Два стражара

Подела улога у одељењу IV2, Четврта гимназија, 2019.

<i>Сократ: Елена Дамјанац</i>	<i>Грађани/поротници:</i>
<i>Судија: Тадија Латиновић</i>	1. <i>Тијана Драјић</i>
<i>Мелет: Мајда Коштреба</i>	2. <i>Дамјана Радоичић</i>
<i>Анит: Страхинја Милинић</i>	3. <i>Наталија Окрајнов</i>
<i>Ликон: Алекса Алагић</i>	4. <i>Павле Мунитлак</i>
<i>Клио: Софија Томанић</i>	5. <i>Лазар Петровић</i>
<i>Калиопа: Анастасија Стефановић</i>	6. <i>Милица Ивковић</i>
<i>Полихимнија: Наталија Аксентијевић</i>	7. <i>Вељко Миладиновић</i>
<i>Мелпомена: Маја Крвавац</i>	8. <i>Ружица Симовић</i>
<i>Платон: Тијана Чобовић</i>	9. <i>Никола Јовановић</i>
<i>Федон: Душан Лековић</i>	10. <i>Никола Мирковић</i>
<i>Стражари: Блажин Никола; Марио Потрић;</i>	

На сцени гужва. Поротници се тискају и гледају једни другима преко глава. Ишчекују са узбуђењем, неки радознано, неки забринуто, неки злурадо. А онда почну, један по један, да довикују.

(Сцена је уређена тако да, бар неким елементима, подсећа на мали амфитеатар. Потребно је да има неколико објеката на којима се може седети.)

Први грађанин: Биће да долазе! Стража води једнога, а он не гледа у земљу, но право некако...

Други грађанин: Мислиш да Сократа воде?

Трећи грађанин: Онога филозофа из Алопеке?

Први грађанин: Њега баш.

Четврти грађанин: То је онај што дане проводи по трговима размишљајући о небеским појавама...

Пети грађанин: Па шта је један такав могао толико скривити?

Шести грађанин: Кажу да омладину квари!

Седми грађанин: И да у богове наше не верује!

Осми грађанин: Испитао је, веле, све што је на небу и што је под земљом...

Девети грађанин: За њега говоре да лошу ствар уме да направи бољом.

Десети грађанин: И тиме људе по Атини залуђује и заводи.

Трећи грађанин: Мени рекоше да је мудар човек.

Шести грађанин: Да је мудар не би га овако доводили.

Поротници се полако размичу по средини и пропуштају Сократа. Када напред изађу Сократ и два стражара који га воде, грађани формирају полукруг као у амфитеатру (полудесно у позадини сцене) и полако, један по један поседају, спремајући се да прате суђење. Са леве стране, на сцену излази судија, а прате га Мелет, Анит и Ликон. Сви устану док судија чита почетак оптужбе, а он им, када заврши, да знак руком да поново седну.

Судија: Три грађанина Атине, Мелет, Анит и Ликон, подижу оптужбу против Сократа, сина Софронискова из Алопеке. Мелет, син Мелетов из Тита, као главни тужилац и представник атинских песника, што и заклетвом потврђује, подноси тужбу!

Мелет: Сократ је крив јер не верује у богове наше државе, него у друга, нова, демонска бића. А крив је и што омладину квари.

Судија: Анит, демократски вођ Атине и представник атинских занатлија, тужи!

Анит: По целој Атини се проносе гласови како неки Сократ, мудар човек, размишља о небеским појавама и испитује све што је под земљом, и вешто уме лошију ствар да направи бољом.

Судија: Ликон, представник народних беседника, изјављује!

Ликон: Опомињем вас, пре свега, грађани атински, да се овога човека треба чувати, јер вас, као вешт говорник, лако може преварити. И ма колико он изгледао мирољубив, не треба сметнути с ума да је у недавно завршеној револуцији управо Сократ био духовни вођ устаничке странке.

Четири музе: Беше то мучан спор, зацело. Одјекиваху снажно речи Сократове, и чуше се све до Аполонових двора и Атениних, но не би међу Атињанима довољно оних који би реч мудраца надредили слову закона. Нас четири сестре, кћери Зевса и Мнемосине, које речима биће своје хранимо и друге њима надахњујемо, слушасмо брижно. И што чусмо, од речи до речи преносимо.

Судија: Сократе, закон налаже да судијама објасниш чиме се ти у ствари занимаш.

Сократ: Какав су утисак, грађани атински, учинили на вас тужиоци моји, то ја не знам. Ја, ево, од њихових беседа готово да не познадох самога себе. Па ипак, рекао бих, никакве истине нису казали. А међу многим лажима што су их изнели највише сам се зачудио једној, и то оној где су вас опомињали да се морате чувати да вас не преварим, јер сам вешт беседник. Нисам ја никакав вешт беседник. Једино, ако можда не зову вештим беседником онога ко истину говори. Они, дакле, или су од истине прочитали тек нешто мало или ништа. Али, грађани атински, оно што ћете од мене чути, то неће бити беседе као што су њихове, улепшане, него беседа једноставна и са обичним изразима. Прво, коју реч о речима:

Калиопа: *(Муза епског песништва и беседништва носи у руци свитак и перо; излази на сцену са леве стране, заустави се на средини и чита са свитка.)*

Напомена: *Док музе читају Сократове речи, сцена се „замрзне“ као да је време стало.*

„Писана реч личи на слику; а слика ти се чини као да је жива; међутим, ако је нешто запиташ она увек достојанствено ћути. Тако је и са писаном речи. Учини ти се да она говори

као да нешто разуме, али ако је запиташ у жељи да дознаш нешто више од онога што она тврди, она ће и даље показивати једно те исто. Друкчија је њена рођена сестра – жива реч. Јер она се са знањем записује у душу онога који се учи и кадра је сама себе да брани и зна да говори и зна да ћути с ким треба.“ (*Савија свитак и излази на супротну страну.*)

Сократ: Ја сам чврсто уверен у ово што говорим. Та зар би доликовало, грађани атински, да пред вас излазим са кићеном беседом? Данас ја први пут за својих седамдесет година излазим пред суд, па како ја не умем беседити као што се овде беседи, а цас молим да не гледате на начин моје беседе, него само на то да гледате да ли ја право говорим или не.

Клио: (*Муза историје носи у руци свитак или књигу и перо; излази на сцену са десне стране, заустави се на средини и чита са свитка.*)

„Пре свега, грађани атински, ја се морам бранити од две врсте тужилаца. Има многих који ме туже пред вама већ много година, али ништа истинито не износе. Тих људи ја се више бојим него ли Анита и његове дружине, мада су и ови опасни. „Има неки Сократ, кажу, мудар човек, који размишља о небеским појавама и који је испитао све што је под земљом и који уме лошију ствар да прави бољом.“ Управо они, који су такав глас раширили, то су они опасни тужиоци моји. Они се већ одавно тим послом баве, и вама су још у вашим младим годинама усадили лажи о мени. Оптуживали, разуме се у ветар, јер никога није било да се брани. А што је од свега тога најчудније, ја им ни имена не могу знати ни казати.

Полихимнија: (*Муза заштитница свете песме, реторике... која је изумела лиру. На глави носи венац од цвећа. Полако прилази музи историје док она још чита, а онда она настави да чита чим Клио заврши. Са сцене излазе заједно кад и Полихимнија прочита текст.*)

„Ниједнога од њих не могу овамо пред суд да доведем, него се овде борим као са сеном. Браним се и побијам, а никога нема да одговара. Добро! Треба, дакле, да се браним. Треба да вам истиснем из срца клевету коју сте тако дуго усвајали, и то да је истиснем за тако кратко време. Али опет — нека иде све својим током како је Богу драго: закон захтева послушност, ја закон поштујем и ваља се бранити.“

Сократ: Тако је, дакле. Треба да побијам јавно мњење, клевете, предрасуде и подметања... Бацимо, онда, поглед на почетак! Која је клевета дала право Мелету да подигне ову тужбу против мене?

Други грађанин: „Сократ криво ради и предалеко иде кад испитује оно што је под земљом и што је на небу, и кад лошију ствар прави бољом, и кад друге то исто учи.“

Сократ: Тако некако гласи оптужба.

Четврти грађанин: А говори се и како идеш унаоколо и подучаваш људе како би од њих узимао новац!

Сократ: То није истина! Мада ми се чини за похвалу када је ко способан да поучава људе као онај Горгија, па Продик, па Хипија... Сваки од ових има ту способност. Они иду од вароши до вароши па гледају да младе људе, који се могу бадава дружити са којим год хоће од својих суграђана, за себе придобију. Позивају их да прекину везе са својим старим друштвом, па да се придруже њима, те да им још за то дају и новаца, и да им уз то још буду и благодарни.

Пети грађанин: Еуен Паранин за своје поуке само по пет мина узима. Сад канда тврдиш да си ти прав ако, као што велиш, бесплатно по Атини људе поучаваш, а он да некеме тиме зло наноси?!

Сократ: Сматрам срећним човеком онога који има ту вештину да друге учи за тако мале паре. Ја бих се гордио кад бих то умео. Али не умем, грађани атински. А осим тога, новац за мене нема довољно велику цену да би се њиме могло купити знање.

Судија: Одакле су онда, по твом мишљењу потекле такве оптужбе против тебе?

Мелет: Сократ се одувек нечим изузетним бавио. Тај је увек хтео нешто друкчије него остали.

Анит: Да није тако, зар би се онакав глас о њему растурао по Атини?

Ликон: За њега, како је сам говорио, постоји један бескрајно достојнији предмет него што је све дрвеће, све камење... него што су и саме звезде... а то је дух људски!

На сцену полако излази Мелпомена, заштитница трагедије, која на глави носи ловоров венац, а у руци свитак. Дискретно стаје иза Сократа.

Сократ: *(смеје се)* Ето, пробаћу сада да вам откријем шта је то мени донело и име, а и клевету. Можда ће неки од вас помислити да се ја шалим, али будите уверени, казаћу вам пуну истину. Ја, грађани атински, нисам ничим другим до некаквом мудрошћу стекао то име. Али каквом то мудрошћу? Мудрошћу која је људска! Чини се да сам у тој мудрости - мудар. А биће да су они, које сам мало пре поменуо, представници неке веће мудрости него што је људска. Ја такву мудрост не разумем, а ко то тврди, тај лаже и говори то само да ме оклевета.

Мелпомена: *(заштитница трагедије, која на глави носи ловоров венац, а у руци свитак)*

Као сведока за своју мудрост, ма каква она била, навешћу вам никога другог до самога бога у Делфима. Херефонта ваљда сви знате. Он беше и мени, а и многим од вас пријатељ од младости. Е он, дакле, оде једаред у Делфе, па се усуди да запита пророчиште ово — он запита да ли је ко мудрији од мене.“

Када Мелпомена заврши преношење Сократових речи сцена се „одледи“ и зачује се жагор из пороте:

Први грађанин: *Ма слушај га како говори!*

Други грађанин: *Скроман човек, нема шта!*

Десети грађанин: *Ово је богохуљење!*

Девети грађанин: *Лепо кажу да речима заводи!*

Осми грађанин: *Ма чујеш ли ти њега?!*

За то време на сцену долазе и стају иза Сократа и Полихимнија, Калиопа и Клио, како би све четири настављале делове Сократовог говора одмах када он заћути. Сваки пут када нека од њих чита текст сцена се „замрзне“ као да је време стало.

Сократ: Немојте дизати грају грађани. Стрпите се још мало. Дакле – има ли ко мудрији од мене. А Питија му одговори: Мудар је Софокле, мудар је Еурипид, али од свих људи најмудрији је Сократ. Стога, може вам то овде његов брат посведочити, пошто је Херефонт умро већ, као што знате. А не заборавите зашто ја то говорим! Хоћу да вас подсетим одакле је потекла клевета против мене.

Калиопа:

„А кад сам ја чуо, да сам, ето, ја тај најмудрији човек, овако сам умовао: Шта то, управо, мисли бог, и какву то загонетку казује? Та ништа нисам налазио у себи по чему бих знао да сам мудар. Шта он, дакле, управо мисли кад изјављује да сам ја најмудрији? Ваљда Бог не лаже. То противречи његову божанском бићу. И најзад, после тешког размишљања, да ту тврдњу испитам. Упутих се једноме од оних који уживају глас да су мудри, како бих побио пророчанство о себи и објавио: Ево, овај је од мене мудрији!

Клио:

„Док сам изближе, посматрао тога човека“ — а имена му нећу помињати јер то беше један од државника — и док сам се с њиме разговарао, схватио сам да тај човек изгледа мудар многим, а највише самом себи, али да то у ствари није. Ја сам, потом, покушао да му то и докажем, али сам тако само омрзао и њему и многим који су били присутни. Ипак, на повратку, овако сам размишљао: Биће да сам ја, ипак, мудрији од овога човека, јер, као што

изгледа, ниједан од нас двојице не зна ништа ваљано и добро, али он мисли да зна нешто, а у ствари не зна, док ја, као што не знам, и не мислим да знам. Е баш због тога, мора бити да сам бар нешто мало мудрији од наших врлих државника, грађани атински, и то баш по томе што и не мислим да знам оно што не знам.“

Мелпомена:

„После државника упутих се песницима, мислећи да ће ме они као лопова у крађи ухватити и показати да је беднија незналица него они. Узимајући, дакле, њихове песме, стао бих да испитујем у чему је смисао тих песама, не бих ли, у исти мах, и научио штогод од њих. Али, стид ме је, грађани, да вам кажем истину. Готово сви присутни умели су боље од њих да објасне оно што они сами беху испевали. Докучио сам тако и код песника да оно што они певају није плод њихове мудрости, него неког природног дара и надахнућа, као што бива код врачава и пророка. И ови, додуше, кажу многу и лепу ствар, али од онога што кажу не схватају ништа.“

Полихимнија:

„Напоследку пођох рукотворцима. Било ми је потпуно јасно да у тим рукотворачким стварима ништа не знам и да ћу код њих наћи многих и лепих знања. И у томе се нисам преварио, јер су знали оно што ја нисам знао и били су мудрији од мене у стручном знању. Али, грађани атински, открио сам да и те ваљане занатлије имају исту ману као и песници. Сваки од њих лепо је радио свој занат, али верује да и у осталим, најкрупнијим стварима, превазилази мудрошћу све друге, па им је та њихова мана засењивала ону њихову стручну мудрост.“

Калиопа:

Ето, тај начин испитивања, грађани атински, беше за мене извор многих невоља и клевета. Тако се пронео тај глас да сам мудрац. Па сада они који слушају о мени те разговоре мисле да сам ја mudar у ономе у чему другога побијам. И тако се чини да људска мудрост нешто мало вреди, а можда чак и — нимало. А у том смислу је говорило и делфијско пророчанство о о мени. Оно је, узимајући мене само као пример, хтело да каже: „*Онај је од вас, људи, најмудрији који је, као Сократ, увидео да његова мудрост ништа не вреди.*“

Сократ: А, да, ево још једног разлога моје неомиљености. Они младићи који ме драге воље прате, и који имају највише слободна времена, а то су све синови најбогатијих грађана, веселе се кад слушају како се људи испитују, па се често угледају на мене и покушавају да на другима испробају своју вештину испитивања.

Клио: „због тога се ови које ти младићи испитују срде на мене а не на себе, па говоре: „*Има некакав гадни Сократ који квари омладину.*“ И кад их ко упита шта ради и шта учи кад их квари, они ништа не умеју да одговоре, него се заплету као пиле у кучине. Но, како би прикрили колике су незналице, они разносе оптужбе против свих који се баве философијом – те испитују оно што је на небу и што је под земљом, те да не верују у богове, и да лошију ствар праве бољом... А праву истину, мислим, не би хтели да признају: Како је Сократ јасно показао да се они претварају да знају, а не знају ништа. А пошто су они честољубиви, и жестоки, а и многобројни, а у клеветама упорни и убедљиви, разумљиво је да су вам већ одавно напунили уши својим лажима.“

Сократ: Ето грађани атински, то вам је пуна истина. Зато су и навалили на мене Мелет, и Анит, и Ликон јер они управо из тога круга долазе. Но, како би било, грађани, да сада испитамо Мелета као главнога тужитеља?

Покушаћу сада да се одбраним од овог поштењака и пријатеља отаџбине, како он себе зове. Да чујемо још једном оптужбу!

Мелет: Сократ је крив што квари омладину, и што не верује у богове у које верује држава него у друга нова бића демонска.

Сократ: Ето, то је предмет те оптужбе! Испитајмо сада сваку поједину тачку! Каже, пре свега, да сам крив што кварим омладину. А ја, грађани атински, изјављујем да криво ради Мелет кад од озбиљне ствари прави шалу и лакоумно вуче на суд своје суграђане, претварајући се да се озбиљно стара за ствари за које се он заиста никада нимало није бринуо. Потрудићу се да вам то и докажем. Дакле, Мелете, није ли ти много стало до тога да омладина буде што боља?

Мелет: Мени бар јесте.

Сократ: Па хајде кажи сада овде пред судијама ко је то упућује на добро! Ти то свакако знаш кад водиш бригу о њој. Пронашао си у мени онога који је квари, па ме доводиш пред судије и тужиш; али хајде помени и онога ко је чини бољом, па покажи судијама ко је тај! Видиш, Мелете, ти ћутиш и не умеш ништа рећи? Па зар ти се не чини да је то срамота и довољан доказ за моју тврдњу да ти то нимало није било на срцу? Него реци, пријатељу, ко је то чини бољом?

Мелет: Закони.

Сократ: Али не питам те за то, пријатељу мој, него који је то човек — тај који зна законе.

Мелет: То су ови овде, Сократе, судије.

Сократ: Како кажеш, Мелете? Ови су способни да омладину васпитају и да је бољом чине?

Мелет: Свакако.

Сократ: Зар сви или само један од њих може, а други не?

Мелет: Сви.

Сократ: Тако ми Хере, добро говориш! И помињеш обиље добрих васпитача! А шта онда? Да ли је и ови слушаоци чине бољом или не?

Мелет: И они!

Сократ: А шта кажеш за саветнике?

Мелет: И саветници!

Сократ: Онда, Мелете, можда кваре омладину они у скупштини! Или се и они старају за њено васпитање?

Мелет: И они!

Сократ: Према томе, изгледа, сви се Атињани старају да омладина буде добра и ваљана осим мене: само је ја једини кварим. Тако ли кажеш?

Мелет: Сасвим одлучно то кажем.

Сократ: Ти и не слутиш Мелете на какву си ме голему невољу тиме осудио! Но, реци ми да ли је по твом схватању и с коњима тако? Да ли сви људи чине коње бољима, а само један има што их квари? Или важи сасвим супротно – да има један који уме да их чини бољима, а то је коњушар, док их већина, а то су они који их јашу, квари? Не бива ли тако, Мелете, не само са коњима него и са свим осталим створењима?

Мелет: Требало би да је тако.

Сократ: Заиста, била би то голема срећа за омладину ако је само један квари, а сви други јој користе. Но, реци ми још ово: Зар не чине рђави некакво зло управо онима што су им најближи, као што и добри чине добро ближњима?

Мелет: Свакако.

Сократ: Дакле, гониш ли ти мене на суд зато што ја намерно или ненамерно кварим омладину и гором је чиним?

Мелет: Зато што намерно квариш.

Сократ: Па зар ја у овим мојим годинама немам толико памети да не знам ни то да ћу, учиним ли кога рђавим човеком, доспети у опасност да се морам бојати да какво зло не дочекам од њега? И толикој беди да се излажем намерно? Мелете, мислим да ни ти сам не верујеш у то што говориш; него, или ја уопште не кварим омладину, или ако је уопште кварим, то чиним ненамерно. По закону ме за то треба опоменути и поучити, а не доводити пред суд као каквог злочинца.

Шести грађанин: Ниси ли ти, Сократе, омладину учио да не верује у богове?

Седми грађанин: Због тебе многи верују у нека друга, демонска бића!

Осми грађанин: Састављаш загонетке и збуњујеш честит свет!

Девети грађанин: Чуо сам како говориш на тргу да је Сунце камен!

Девети грађанин: И да је Месец ништа друго до обична земља.

Десети грађанин: Паметни људи се смеју твојим измишљотинама.

Трећи грађанин: (*десетом грађанину*) Паметни људи ћуте о ономе што не разумеју.

Сократ: Дакле, грађани атински, пошто ја нисам крив у смислу тужбе Мелетове, по моме мишљењу, није потребно да се браним. Па нема никакве опасности да ће се то код мене зауставити.

Први грађанин: Не говориш мудро, човече, ако мислиш да један човек, ако и нешто мало има користи од њега, не мора да рачуна са опасностима живота или смрти.

Анит: Требало би да се стидиш Сократе својих речи! Мислиш да нисмо добро упознати са методама твога испитивања? Шта је смисао врлине, запиткујеш! Која је држава најбоља? О снази духа људскога говориш! Покрећеш питања на која ни ти сам одговоре немаш! Ето шта те је довело у опасност да и главу изгубиш!

Сократ: Не говориш мудро човече. Ја се ни у рату нисам бојао смрти, ни избегавао наређења заповедника, па зашто бих сада издао позив који ми је Бог наменио! Ја сам свој живот посветио философији и испитивању себе и других, а смрти се не бојим. Јер, бојати се смрти не значи ништа друго него држати се мудрим, а не бити мудар. То значи мислити да човек зна оно што не зна. Ко зна није ли баш смрт, од свих добара, највеће добро за људе. А опет, плаше се од ње као да поуздано знају да је највеће зло. Зар то није незнање и то оно најпрекорније - кад неко уображава да зна оно што не зна.

Анит: Сократе, могли бисмо овога пута не поверовати Мелету и пустити те. Али само под једним условом – да се више не бавиш тим својим испитивањем и да се махнеш љубави према мудрости; ако те ухватимо још једаред у таквом послу, изгубићеш главу сигурно.

Сократ подигне руке и главу према небу показујући гестом и мимиком да просто не верује шта Анит говори, пође у страну и седне, а Мелпомена говори уместо њега.

Мелпомена:

„Ја вас грађани атински, веома ценим, али ћу се више покоравати богу него ли вама, и докле год буде даха у мени и докле год будем снаге имао, нећу престати да се бавим испитивањем истине, и да вас саветујем, и поучавам... Честити мој човече, Атињанин си, грађанин највеће и по мудрости и снази најугледније државе, а није те стид што се стараш за благо како ћеш га више нагомилати, и за славу, и за част, а за памет, и за истину и за душу, да буде што боље, за то се не стараш и нимало не хајеш! А ако би ко од вас то оспорио и устврдио да се стара за

то, нећу га пустити да одмах оде, него ћу га питати, испитивати, запиткивати... Тако ћу се држати и према млађему и према старијему, и према странцу и према грађанину. Послушали ви мене или не, пустили ви мене или не, ја не могу никако друкчије да радим, ни ако бих морао и по сто пута главом да платим.“

Други грађанин: Тврдоглава ли човека!

Четврти грађанин: Никада не чух да неко овако пред судом говори!

Пети грађанин: Сам себи пуни пехар кукутом!

Мелет: Свима је добро позната та Сократова лажна скромност!

Ликон: Рекох вам већ судије атинске да ће овај покушати да вас обмане вештином своје беседе!

Судија: Сократе, слушај ме добро. Овај суд те може ослободити, као што си већ чуо, под једним условом. Одречи се своје философије!

Мелет: Зар реч овога човека заслужује поверење?

Анит: Биће, по свему судећи, да не заслужује.

Сократ: Немојте викати, грађани атински, останите при ономе што сам вас молио да не дочекујете моје речи грајом! Но, знајте: ако ме осудите, нећете мени нашкодити више него сами себи, јер мени зацело ни Ликон, ни Мелет ни Анит, не могу ништа, будући да божански поредак ствари не подноси да бољи човек страда од горега. Можда ће ме они погубити, или изагнати, или ми одузети грађанско право; можда ко други узима то за неко велико зло, али ја не узимам. За мене је много веће зло то што он сада ради – он покушава да на правди погуби човека. Зато се ја, грађани атински, нипошто не браним ради себе, како би то ко могао да мисли, него ради вас.

Анит: Опет заводиш вештином своје беседе, Сократе!

Десети грађанин: Ако је истина да младе не заводиш својим беседама, као што Анит рече, зашто онда неки воле да са тобом проводе време?

Сократ: Воле да слушају како се испитују они који мисле да су мудри, а то нису. Јер, то слушати — није непријатно. Јер, ако ја данас младе људе кварим, а друге, оне старије, сам већ покварио, онда би неки од тих који су увидели да сам их ја у њиховој младости рђаво саветовао, морали да ме туже и да ми се свете. Али где су ти које сам покварио?

Клио:

„Многи од њих су овде присутни; Критон, мој вршњак, затим Лисанија, Платон, Аполодор, Федон, Кебет... Зашто Мелет у својој изјави бар једнога од њих није навео као сведока? Ако је то заборавио састављајући тужбу, нека то учини сада, ја му то допуштам. Али ја знам да он то неће учинити. Јер сви које сам поменуо спремни су да ми помогну, иако сам их ја кварии и зло им чинио, као што Мелет и Анит тврде.“

Сократ: Дакле, нећу плакати, ни мољакати за милост. То не би било ни лепо ни праведно. Судија није ту да правду поклања, него да истину утврђује. Ја вам, грађани атински поверавам да пресудите онако како би и за вас и за мене било понајбоље.

Судија: Суд се повлачи на већање!

Судије, три тужитеља и порота одлазе. Долазе два стражара и стану иза Сократа. Са стране стоје четири музе, у полукругу, држећи се за руке, у ишчекивању.

Иза сцене се чују гласови: Први грађанин: Крив је! Други грађанин: Није крив! Трећи грађанин: Не може бити! Мелет: Крив је дакако! Четврти грађанин: Крив! Пети грађанин: Крив! Шести грађанин: Недужан! Седми грађанин: Крив! Осми грађанин: Крив! Девети грађанин: Није крив! Анит: Крив! Десети грађанин: Није крив! Ликон: Крив!

Судије, три тужитеља и порота се враћају на сцену и заузимају своја места.

Судија: Суд атински доноси одлуку, са тридесет гласова разлике да је овде присутни Сократ крив. Како обичаји наше демократије налажу, даје се право осуђеном да сам изабере своју казну. Суд атински вољан је да смртну казну која је примерена делима што их је починио, преиначи у казну прогонства из Атине или у новчану глобу од хиљаду драхми. Реч има осуђени !

Сократ: Питате се да ли се срдим што сте ме осудили... Не. Није ме ни изненадило што се то догодило. Само, чудим се броју гласова с једне и с друге стране. Ја бар нисам рачунао да ће разлика бити тако мала.

Тај човек, Мелет, дакле, предлаже за ме казну смрти. Добро! А шта треба да вам ја са своје стране предложим? Разуме се, заслужену казну.

Мелпомена:

„А какву сам казну или глобу заслужио за то што ми је пало на памет да у свом животу не гомилам новац, не грабим се за војводство, не петљам у државне службе, не чиним завере и буне, и штошта друго, већ да своје време трошим на вас, зарад нечег много вреднијег? Ја сам одабрао други пут: чинио сам добро људима; саветовао сам свакога од вас да се у свом животу стара како ће бити што бољи и разборитији јер ће се једино тако старати и за добро државе; јер добро државе нам је једнако важно као и своје лично добро. И шта сам, дакле, заслужио за такав свој рад? Нешто добро, грађани атински. Бар ја тако мислим.“

Полихимнија:

„Шта, онда, доликује човеку сиромашу, а општем добротвору, коме је потребно слободно време да вас опомиње? Ја не знам шта би више доликовало него храна у Пританеју. То више доликује једном таквом човеку него каквом победнику у олимпијским играма. Срећа коју вам његова победа доноси само је привидна, а ја вам доносим истинску и праву. Па стога њему и не треба никакве ваше хране, а мени треба. Треба ли, дакле, да ја по правди предложим оно што сам заслужио, онда предлажем: храну за Сократа у Пританеју.“

Мелет, Анит и Ликон поскачу са својих места пуни беса и негодују обтаћајући се суду. У пороти се такође чује гунђање и галама.

Мелет: Ово је нечувено! Зар вас нисам упозорио да овај човек нема мере и да ће само овај часни суд извргнути руглу!

Анит: Пружа ти се прилика да сачуваш главу Сократе, а ти правиш лакрдију! Срамота!

Ликон: Таква дрскост не сме проћи некажњено! Тражити награду у замену за казну, то још нисам чуо!

Судија: Мир! Мир поротници! Чујмо до краја шта има да каже! Глоба или прогонство Сократе?

Анит: Ил' ти је дража смрт?

Сократ: А шта још могу да вам кажем грађани атински? Чини вам се да ја себе прецењујем?

Калиопа:

„Уверен сам да никоме нисам неправду учинио намерно. Ви сте ми, међутим, мимо свих обичаја овог суда дали, прекратак рок да са себе скинем тако крупне клевете. Но, како сам ја,

уверен да нисам неправду учинио вама, како бих онда самоме себи неправду чинио тврдећи да сам заслужио некакву казну, и да је још и сам себи досуђујем. Чег да се бојим?

Клио:

„Зар да се бојим да ме не стигне смрт коју за мене предлаже Мелет? Рекох већ да ми и не знамо да ли је смрт за човека добро или зло. А уместо тога нудите ми да изаберем нешто о чему поуздано знам да је зло? Шта да предложим уместо смрти? Зар окове? Па да живим у тамници где нисам ништа друго до роб? Или глобу? Па да чамим дужан као у тамници, док је не исплатим? Па то је исто! Ја немам новаца да платим глобу, то и сами знате.“

Мелпомена:

„Уместо тога могао бих да предложим изгнанство? Можда бисте тај предлог прихватили. Али, заиста, грађани атински, морала би ме велика љубав за живот везивати кад бих тако неразуман био да поверујем да ће странци лако подносити моје друштво и моје беседе ако их већ ви, моји суграђани нисте могли поднети, него покушаваате да ме се ослободите. Не. Не пристајем на прогонство, грађани атински!“

Седми грађанин: А зар не би могао отићи, Сократе, и тамо у туђини ћутати и спокојно живети?

Сократ: *(насмеје се)* Ето, то је оно што ми је од свега најтеже објаснити некима од вас. Како да вам објасним да је баш то највећа срећа за човека да сваки дан слободно води разговоре о врлини и о осталим питањима о којима ви чујете да се ја разговарам и испитујем сама себе и друге, и да живот без таквога испитивања није вредан да се живи?

Мелет: Ја мислим да је Сократ све рекао што је имао, а то су све саме увреде за овај часни суд! Предлажем да поново гласамо!

Судија: Суд се повлачи на поновно гласање!

Судије, три тужитеља и порота одлазе. Иза сцене се чује нова пресуда:

Иза сцене се чују гласови: Први грађанин: Крив је! Други грађанин: Крив је! Трећи грађанин: Недужан! Мелет: Крив! Четврти грађанин: Крив! Пети грађанин: Крив! Шести грађанин: Недужан! Седми грађанин: Крив! Осми грађанин: Крив! Девети грађанин: Крив! Анит: Крив! Десети грађанин: Крив! Ликон: Крив је!

Сократ седи мирно на камену загладан у даљину. Прилазе му Платон и Федон, па седну поред њега.

Платон: Учитељу...

Сократ: Све си чуо, Платоне.

Платон: Чуо и разумео.

Сократ: А тебе је Федоне, канда обузело твоје осећање сажаљења...

Федон: Не Сократе. Пре бих то љутњом назвао. Не чудим се више оном Алкибијаду што је устао против државе која губи поверење у способне јер гомилу више цени него знање.

Сократ: Тако је то увек мој Федоне кад народом управљају такви беседници који надугачко растежу своје говоре. Они су ти налик на бакраче, што кад удариш о њих јече о одјекују све док когод не стави руку на њих.

Федон: Анит те прогони што си му сина поучио, те овај устао против богова и јавно исмејао рођеног оца који га је укорио.

Платон: Жудео сам увек да се посветим политичком животу. Али у овом растројеном времену догодиле су се многе ствари које могу људе огорчити, па није чудо што неки дижу побуне да се

жестоко освете својим непријатељима. Случај је хтео да су неки властодршци наше демократије извели и самог Сократа пред суд.

Мелпомена:

Кад посматрам све ове људе који управљају политичким животом и уређују законе и морално стање ове државе, чини ми се, што ствари више сагледавам и бивам старији, све ми је то теже и све мање изводљиво честито се бавити државним пословима. Ја своје истомишљенике не могу наћи међу овима који су већ у политичком животу. Ход политике више није у сагласности са начелима. Писано право и људски морал више нису у добрим односима, па ми се чини да су већ на супротним странама. Од свега тога ухватила ме права вртоглавица.

Сократ: Не жури Платоне. Тешко оном ко би људе хтео да научи брже него што они сами могу да науче.

На сцени комешање. Враћају се судија и тужиоци. Сви поново заузимају своја места. Сократ устаје, а мало иза њега стају Платон и Федон.

Судија: На тужбу Мелета, Анита и Ликона, да Сократ крши законе и омладину квари, јер верује у богове које је сам измислио уместо оних које признаје држава, 220 судија га је ослободило оптужбе, док га је осудио 281 судија. Према томе – Сократ је крив! Већином гласова увојен је Мелетов предлог, те се Сократ осуђује на смрт!

Међу грађанима се отму гласови изненађења, узрујаности, одобравања, гунђања; сви се ускомешају. А када Сократ изађе на средину, сви ућуте.

Сократ: Рекох вам већ, грађани атински, да се не узбуђујем што сте ме осудили. Само, једно ме чуди веома – толика ваша журба да ме што пре пошаљете на онај свет. Без ваше пресуде ја бих имао само још коју годину да поживим до смрти своје. И само ради тога краткога времена, грађани атински, ви ћете изићи на бедан глас да сте убили једног мудраца. Јер, који буду хтели да вам приговарају, изјављиваће да сам мудар, ако и нисам то. А да сте дочекали само мало, жеља би вам се сама од себе испунила.

Мелпомена:

„Та видите како сам годинама својим већ далеко од живота, а тако близу смрти. Можда верујете да је пресуда на смрт пала зато што нисам имао мудрих речи којима бих вас могао уверити у своју невиност. Нипошто! Ја сам, наиме осуђен због оскудице, али зацело не правих речи, него дрскости, и безочности, и воље да вам се покоравам и улизујем. Док сам се бранио, ја нисам желео да, ради отклањања опасности од себе, учиним ишта недостојно одбране једног слободног човека. Није тешко избећи смрти; много је теже избећи неваљалству – јер оно трчи брже него смрт.“

Сократ: Па тако и сада, пошто сам ја спор и стар, мене је лако сустигло оно спорије, а моје тужиоце, јер су вешти и нагли, сустигло је оно брже — неваљалство. Ја сам, од вас, заслужио осуду на смрт, а ви од истине – жиг неваљалства и неправедности.

Клио:

„А сада желим да бацим један поглед у будућност и да вама који сте ме осудили будућност прорекнем. Вас који ме осудисте, већ одмах после моје смрти стићи ће много тежа казна од ове коју сте мени наменили. Брзо ће доћи време да и ви положите рачун о свом животу. Биће их много који ће од вас то тражити, али по вас ће они бити опаснији зато што су млађи. Јер ако ви мислите да ћете убијањем одвратити људе да вам не приговарају што не живите право и не рачунате добро, варате се. Такво средство нити је часно, нити је дуговечно.“

Калиопа:

„А вама који сте ме ослободили дугујем коју реч утехе: Помислите, колико има разлога за надање да је смрт неко добро! Јер смрт је једно од овога двога: или је таква да онај који је умро није ништа, или је некаква промена и сеоба душе одавде на друго место. У првом случају, ако нема никаква осећања, него је све као сан, кад се спава и ништа не сања, смрт би била чудо од благодати. Јер цело време живота и није ништа друго, него једна непроспавана ноћ.“

Полихимнија:

„А ако је смрт само сеоба на друго место, и ако је истина то што се говори да тамо бораве сви они који су преминули, зар би могла бити већа срећа од овога! Срести се тамо са Орфејем, са Хомером... што се мене тиче, ако је то истина —хтео бих и више пута да умрем. Шта би ко дао да испита онога који је против Троје повео ону многу војску, или Одисеја, или Сизифа, и хиљаде и хиљаде других. С њима тамо разговарати и бити с њима у друштву и испитивати их —било би то неизмерно блаженство. Они, по свој прилици, не осуђују на смрт за такве разговоре.“

На сцену излазе два стражара. Један од њих носи пехар са отровом. Један стане иза Сократа, други испред њега и пружа му пехар. Сократ устаје мирно, свечано узима пехар, спрема се да попије отров, а онда се заустави и окрене грађанима.

Сократ: Али, молим вас још оволико: Кад моји синови одрасту, осветите им се људи, додијавајући им онако исто као и ја вама што сам додијавао, ако вам се чини да се више старају за благо или за што друго него ли за врлину. И ако буду сматрали да су нешто, а нису ништа, корите их као што сам ја вас корио. Па ако будете тако радили, онда сам од вас доживео пуну правду, и ја сам и моји синови.

Но, већ је време да кренемо — ја у смрт, а ви у живот. А ко од нас иде ка бољем, то нико не зна осим Бог.

Сократ седа на земљу поред камена, испије отров и мирно се спусти, као да је заспао.

КРАЈ